

ХРИСТИЯНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПОЕЗІЇ БОРИСА ОЛІЙНИКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (29).

Антофійчук В. Християнський контекст поезії Бориса Олійника; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 7; мова – українська.

Анотація. У статті на основі аналізу поезії Б. Олійника ("Молитва", "Темна вечеря", "Пришестя" та ін.) простежено різні форми й способи трансформації християнського сюжетно-образного матеріалу. Поетичні версії Б. Олійника трактуються як оригінальні художні обробки євангельських колізій, які вносять додаткові штрихи у сприйняття християнського світу як самим письменником, так і українською літературою загалом.

Ключові слова: форми і способи трансформації, християнський сюжетно-образний матеріал, євангельські колізії, художнє опрацювання.

Українські письменники завжди, навіть у найтрагічніші моменти історії, зберігали й розвивали християнський підтекст. Зокрема, в період насильного тотального атеїзму й догматизації комуністичної ідеології цю місію взяли на себе поети-шістдесятники. У праці "Українська література і християнська традиція" Є. Сверстюк відзначав: "Релігія, здавалось, була вигашена в серцях покоління, що виросло без священного трепету перед маєстатом святині. Раціонального розуміння духовних вартостей минулого, у порівнянні їх зі словесними сучасними ідеалами, було замало для того, щоб піднятися до перегляду матеріалістичних основ усього навчання і виховання. Можна було іронізувати над пласкою культурою на ґрунті матеріалізму, але враз прийняти цінності, що засвоюються з молоком матері, а потім закріплюються щоденно всім християнським ладом життя, це було понад силу" [5, с. 250]. Та, втім, релігійним забарвленням позначувалася творчість Миколи Руденка, Василя Симоненка, Василя Стуса, Івана Світличного, Євгена Сверстюка. Із настанням деякого похолодіння в духовно-політичній ситуації Радянського Союзу християнські мотиви виразно зазвучали в поезії Ліни Костенко, Івана Драча, Дмитра Павличка, а дещо пізніше – й Бориса Олійника.

Говорити про християнський контекст поезії Б. Олійника, на перший погляд, надто складно, навіть безпідставно, зважаючи на тверді комуністичні переконання поета. Але, як на мене, світогляд письменника-шістдесятника формувався не тільки на марксистсько-ленінських засадах, а й (чи не більшою мірою!) на тих християнських морально-етичних нормах, які з давніх-давен сповідував український народ. Це сповна підтверджує його поезія, прикметна релігійно-філософськими медитаціями на тему вболівань за свою країну, її минувшину, теперішність і прийдешність. "Б. Олійник – поет яскраво вираженого громадянського темпераменту. Він, можливо, найближчий серед сучасних літераторів до рівня свідомості українського народу з її злетами і падіннями, з її

ілюзіями і розчаруваннями, з її намаганням нарешті явитися світові "з високочолім іменем – Народ!" [6, с. 7], – справедливо зауважує Л. Талалай. Відзначене чи не найкраще ілюструє вірш "Молитва" із збірки "Шлях" (1995):

*Не введи, Безмежно-Безначальний,
У спокусу тіло наше грішне.
Над земні марноти і печалі
Прихили десницю всеутішну!*

*Стримай гнів на винних без провини,
Загрими в архангелові труби
Нерозважним чадам України
І остережи від самозгуби [4, с. 340 – 341].*

Змістове поєднання християнського, фольклорного та історичного планів – одного з домінант поезії Б. Олійника останніх десятиліть – дозволяє авторові створювати складні моделі національного буття в усіх його суперечливих, драматичних і трагічних виявах. Тобто Б. Олійник використовує такі форми і способи освоєння традиційних структур, які часто трапляються в художній літературі. Теоретично їх узагальнив А. Нямцу: "Функціонування євангельського сюжетно-образного матеріалу в якості своєрідних універсальних онтологічних і морально-психологічних матриць поліваріантне. Воно характеризується різноманітністю форм і способів трансформації "архетипних" інваріантних структур, які втрачають у літературних контекстах функції своєрідного Абсолюту, вбирають поліфонію смислів, значень, станів. При цьому створювані авторами художні моделі, зберігаючи універсальну ауру, ускладнюються актуальними ідеологічними і ціннісними значеннями, "оживляються" національними та іншими предметно-побутовими деталями й численними мікроструктурними компонентами. У таких випадках у літературному процесі формуються дві відчутно виражені тенденції. Для першої характерна орієнтація на поєднання конкретно-національного і всезагального (канонічні структури накладаються на реалістично-життєподібні контексти). Друга зберігає загальновідому "догматичну" орієнтацію, провокує універсалізацію буденного, повсякденного" [3, с. 289].

У поемі “Тасмна вечера” (1995) Б. Олійник осмислив один з найтрагічніших епізодів життя і діяння Ісуса Христа. З одного боку, поет використовує низку цілком традиційних для світової літератури ХХ ст. мотивувань і художніх мікрокомпонентів; з іншого, – вносить у ліро-епічну оповідь деякі емоційно-суб’єктивні інтонації, які дозволяють йому надати давнім подіям гостросучасного звучання. М. Кудрявцев уважає, що “Б. Олійник у ліро-епічній поемі “Тасмна вечера” дає своєрідну художню інтерпретацію соціальної і національної трагедії, що розігралась на початку 90-х в Україні” [2, с. 164]. Зрештою, дослідник має підстави так стверджувати бодай тому, що поет неодноразово вдавався до подібного художнього прийому, використовуючи семантику біблійних колізій для осмислення перипетій української дійсності. У вірші “Біля Мгарського монастиря”, наприклад, на основі євангельської символіки числа автор ставить в один ряд окремі події світової і національної історії, показує трагізм їх наслідків для усього людства:

*Страшне число у нелюдській напрузі
Пропалює світи до глибини:
У тридцять три розіп’ято Ісуса.
У тридцять третім на земному прюзі
Розіп’ято мільйони без вини [4, с. 365].*

Ще складніший інтерпретаційний діапазон на теми євангельської і національної історії спостерігаємо в поемі Б. Олійника “Пришестя” (1989):

*Ще римська сталь була зело тверда
І з рук Платових важка вода
В чорнобиль пала на роковім прюзі,
Коли іменням кесаря юрба
На хрестовині розп’яла Ісуса.
(Чи знав протектор іудейських крес,
Коли послав на гибель зриму,
Що, освятивши на Голгофі хрест,
Він хрест поставив не лише на Римі –
На совісті самій поставив хрест?) [4, с. 608].*

Семантичні домінанти майбутніх колізій “Тасмної вечери” Б. Олійника визначаються вже на самому початку розповіді:

*День був якийсь непевний.
Щось по колах округ бродило –
Незримо, хижє і обережне.
Сторожко темніло.*

*Учні нервувалися: “Де ж він?!”
(... І тоскно, як олень, поранений смертно,
Він скрикнув у небо, позначене смерком:
– Отче! Невже не обійде мене
Чаша сія... від Тебе?! –
Глухо мовчало Небо.*

*І Він прочитає
Із німотної сині:
– Не обійде..., Сину...).
Учні нервувалися... [4, с. 346].*

До речі, фраза “учні нервувалися” є одним із лейтмотивів поеми; вона не тільки акцентує емоційний стан учасників майбутньої трагедії, а й провокує реципієнта на осмислення того, про що сповіщається, в широкому загальнокультурному контексті.

Цілком природно, що євангельська історія наповнюється сучасними реаліями, алюзіями і ремінісценціями, які в процесі складної семантичної взаємодії усувають дистанцію між минулим і сучасним. З одного боку, згадування цигарок “Прима”, “краватки” (“дещо й справді на зашморг подібної”), “Хрещатика” і т. ін. є очевидними анахронізмами; з іншого, – тут відчутне прагнення осучаснити давню колізію, накласти євангельський комплекс на людину іншої доби. Таке “повторення” дозволяє акцентувати в підтексті твору ідею всечасової множинності самого діяння зради.

Подібна контамінація реалістичного та євангельського планів простежується в оповіданні В. Дрозда “Іскаріот” (1972, вперше опубліковано 1990 р.), в якому поведінкові й мотиваційні детермінанти новозавітного образу піддаються істотній трансформації. Своєрідність його змістової переакцентуації виявляється насамперед в онтологічній множинності самого акту зради, яка невідворотно здійснюється в різні часові епохи. Версія В. Дрозда побудована на мотиві постійного воскресіння Іуди, який, мандруючи в часі й просторі, змушений попри свою волю і бажання вершити євангельське діяння. Письменник досліджує еволюцію внутрішнього світу Іуди Іскаріота після його чергового воскресіння у новій дійсності, яка не справляє прямого впливу на світогляд персонажа, а творить своєрідне тло, яке ніби обрамлює євангельську трагедію, висуває на перший план суперечності новозавітних оповідей. Відверта умовність нової реальності і мозаїчність її предметно-побутових реалій (асфальт, міліціонери, тролейбус, вантажівка; Тайна вечера відбувається в ресторані і т. ін.) надають загальновідомій колізії підкреслено універсального характеру, стверджують її всечасовість і просторову всезагальність. Концепція оповідання В. Дрозда побудована на думці про те, що зрада як діяння є універсальним загальнолюдським архетипом, який визначає характер вирішення певних ситуацій і станів. Тому Іуда невідворотно змушений повторювати із століття в століття свою зраду; він утягнений у те хибне коло, яке визначене євангелістами і світовою традицією (докладніше див: 1, с. 195 – 200).

Поєднання в поемі Б. Олійника компонентів різночасових планів дає можливість подивитися на дуже різні епохи немовби “з боку” і “зсередини” одночасно:

... *Мертві піють і п'ють.*
Тягнуть цвяхи з хреста
На колекції та сувеніри...
Перейшли у Апостоли учні Христа,
Запаливши світильники віри.
Мертві грають в політику, "водять козу"
Та дівок за границею манять.
Оббирають, як липку, народ і казну,
Обирають себе на гетьманів.

І вже так Україні прилипли до губ,
Так її закохали, пролизи,
Що – дивися – небавом якийсь перелюб
І за пазуху неньці полізе [4, с. 350].

Важливу роль у структурі поеми "Таємна вечерея" відіграє мотив нерозуміння оточенням (передусім, учнями) вчення Месії:

Бачив і знав
Недоступне учням. [...]
"Не відають, що... вчиниться!?" –
Обпекло гнівом.
Але спохопився:
"Чи винні, що їм не дано?"
Зітхнув,
Всепрощено і скорбно [4, с. 347 – 348].

У різних варіантах ця думка кілька разів повторюється в поемі, при цьому авторів вдається в кожному випадку надати їй додаткових смислових нюансів. Так, загальновідомий мотив принципово ускладнюється формально нейтральними репліками: "Решта все було за Писанням", "Решту знаємо за Писанням". У буденності, строгому спокої цих віршів виявляється відомий читачам високий трагічний смисл ліричної оповіді, акцентується її загальнолюдське значення і звучання. Аксиологія цього мотиву ускладнюється і драматизується багаторазовими мнемонічними репліками про зраду Іскаріота, якої чекав Месія, і кризь призму цього стану осмислював усе, що відбувалося:

– Сьогодні один із вас
Зрадить мене... –
Сказав стомлено.
І усміхнувся гірко:
"Та хіба в тому їхня вина?"
Сахнулись від хліба й вина.

(Від жаху зіщулилась зблідла трепета,
Відчувши: за гілку її, мов тенето,
Схопила мотузка, і зашморг вужачо
Згорнувся в кільце.
І – чиєсь лице...
І синій язик обвисає ледачо.
О, тільки не це!!!) [4, с. 348].

З художньо-естетичного погляду важливою в поемі Б. Олійника видається репліка: "А чи й справді повісивсь... Іуда?" [с. 351], яка за своїм ідейно-змістовим наповненням перегукується із драматичною поемою Лесі Українки "На полі крові" (1909). У цьому творі, як відомо, досліджуються філософсько-психологічні доміанти Іскаріота, який, згідно з авторським задумом, не наклав на себе руки, як про це сповіщають євангелісти, а залишився жити й за отримані від первосвящеників гроші купив ділянку землі, прагнучи розбагатіти. Виправдовуючи свій учинок, христородавець цинічно заявляє:

Що є товар? Як хто що зайве має,
той може те продати. От я мав
учителя, – як він зробився зайвим,
то я його продав [7, с. 141].

Аргументований розвиток репліка "А чи й справді повісивсь... Іуда?" отримує в наступному, шостому, розділі твору, побудованому на асоціативно-символічному рівні: христородавець з'являється серед теперішніх "нових хазяїв" як "рівний" і "рідний", відчуваючи, так би мовити, підвищений попит на свої послуги. Але поема Б. Олійника не завершується на песимістичній ноті. Такий фінал суперечив би християнському світосприйняттю. Логікою свого твору поет стверджує, що дії новітнього Іуди тільки прискорюють прихід Страшного Суду. Про нього в заключному епізоді "Таємної вечереї" сповіщає кобзар, образ якого в національній свідомості завжди мислився як символ надії і справедливості.

Загалом поема Б. Олійника виглядає цілком оригінальною версією євангельської колізії і вносить додаткові штрихи в сприйняття новозавітного світу як самим письменником, так і українською літературою загалом.

Література

1. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття: Монографія / Володимир Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 335 с.
2. Кудрявцев М. І аз воздам... (Злочин і кара як соціально-етична проблема в художніх інтерпретаціях... І не тільки) / Микола Кудрявцев. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 176 с.
3. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : Монография / Анатолий Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
4. Олійник Б. Стою на землі : Вірші та поеми / Борис Олійник. – К. : Криниця, 2003. – 696 с.
5. Сверстюк Є. На святі надій : Вибране / Євген Сверстюк. – К. : Наша віра, 1999. – 784 с.
6. Талалай Л. Останній романтик / Л.Талалай // Олійник Б. Стою на землі : Вірші та поеми. – К. : Криниця, 2003. – С. 5 – 28.
7. Українка Леся. На полі крові / Леся Українка // Українка Леся. Збір. творів: У 12 т. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 5. – С. 135 – 157.

Владимир Антофійчук

ХРИСТИАНСКИЙ КОНТЕКСТ ПОЭЗИИ БОРИСА ОЛИЙНЫКА

Аннотация. В статье на основе анализа поэзии Б. Олийныка ("Молитва", "Тасмна вечеря", "Пришестя" и др.) исследовано разные формы и способы трансформации христианского сюжетно-образного материала. Поэтические версии трактуются как оригинальные художественные обработки евангельских коллизий, которые вносят дополнительные штрихи в восприятие христианского мира как самим писателем, так и украинской литературой в целом.

Ключевые слова: формы и способы трансформации, христианский сюжетно-образный материал, евангельские коллизии, художественные обработки.

Volodymyr Antofiychuk

THE CHRISTIAN CONTEXT OF BORYS OLIYNYK'S POETRY

Summary. The article traces the various forms and methods of transformation of Christian subject-shaped material based on the analysis of B. Oliynyk's poetry („Prayer”, „ The last supper ”, „The coming”). The B. Oliynyk's poetic versions treated as original art processing of evangelical collisions, which provide additional touches in the perception of the Christian world by the writer and Ukrainian literature in general.

Key words: forms and methods of transformation, evangelical collisions, art processing, subject-shaped material.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013 р.

Антофійчук Володимир Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.